

The Analytic Study of Medicinal Taste in Thai Traditional Scriptures and Documentary

Sirikan Poopong*, Thapthep Thippayacharontam*, Kodchakorn Somchat*, Kangvol Khatshima**, Pravit Akarasereenont*

*Center of Applied Thai Traditional Medicine, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University,

**Oriental Languages Major, Faculty of Archaeology, Silpakorn University, Bangkok, Thailand

Siriraj Medical Bulletin 2022;15(3): 131-137

Abstract

Objective: This research is to analyze and compare herbal medicinal taste in Thai traditional medicine scriptures to understand the overall of herbal medicinal taste.

Material & Methods: This research is qualitative research by studies from the primary sources there are 7 scriptures such as Sabba-Lakkhana Sabba-Guna Lae Mahaphikad Scripture, Thatviphang Scripture, Thatvicon scripture, Vorayoksarn Scripture, Ayurvedic book, Brief textbook of medical education and Thai pharmacy textbook. The study process is analysis, comparison and summary of herbal medicinal taste.

Results: The results showed a single taste in all scriptures. There are 4 single tastes in Thatviphang Scripture, there are 6 single tastes in Vorayoksarn Scripture and Ayurvedic book, there are 7 single tastes in Sabba-Lakkhana Sabba-Guna Lae Mahaphikad Scripture, there are 8 single tastes in Thatvicon scripture, there are 9 single tastes and 10 single tastes in Thai pharmacy textbook. Brief textbook of medical education found the highest number of mix taste (18 tastes), there are 7 tastes that combination with 3 mix tastes and there are 4 tastes that combination with 4 mix tastes. The highest number of mix taste found in Sabba-Lakkhana Sabba-Guna Lae Mahaphikad Scripture. Plain taste only found in Brief textbook of medical education.

Conclusion: Herbal medicines consisted of single tastes and mix tastes. Each scripture had a different medicinal taste. This research can be further developed in teaching Thai traditional medicine including developed the clinical practice and applied in concocting and producing herbal medicine.

Keywords: Thai traditional medicine; medicinal taste; scripture

---

Correspondence to: Kodchakorn Somchat

Email: kodchakorn.som@mahidol.edu

Received: 26 January 2022

Revised: 16 March 2022

Accepted: 28 March 2022

<http://dx.doi.org/10.33192/simedbull.v15i3.255866>

การศึกษาวิเคราะห์รสรยาสมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์ และตำราทางการแพทย์แผนไทย

สิริกานต์ ภูโปร่ง*, ทัพพะเทพ ทิพยเจริญธัมม*, กชกร โสมชาติ*, กังวล คัชชิตา**, ประวิทย์ อัครเสรินนท์*

*สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, **ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อศึกษาวิเคราะห์ และเปรียบเทียบรสรยาสมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์การแพทย์แผนไทย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในภาพรวมเกี่ยวกับรสรยาว่ามีทั้งหมดกี่รส แต่ละรสมีสรรพคุณเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรในแต่ละคัมภีร์

วิธีการศึกษา: งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวิจัยจากเอกสารปฐมภูมิ 7 แหล่ง ได้แก่ 1. คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณแลมหพิกัต 2. คัมภีร์ธาตุวิภังค์ 3. คัมภีร์ธาตุวิภังค์ 4. คัมภีร์รวิโยคสาร 5. ตำราอายุรเวทศึกษา 6. ตำราเวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป 7. ตำราเภสัชกรรมไทย โดยมีขั้นตอนการวิจัย คือ 1. วิเคราะห์รสรยาสมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์ 2. นำข้อมูลรสรยามาเปรียบเทียบกัน 3. สรุปผล 4. อภิปรายผล

ผลการศึกษา: พบรสรยาที่มาจากทุกแหล่งข้อมูล โดยพบยารสเดียว 4 รส ในคัมภีร์ธาตุวิภังค์ พบยารสเดียว 6 รส ในคัมภีร์รวิโยคสาร และตำราอายุรเวทศึกษา พบยารสเดียว 7 รส ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหพิกัต พบยารสเดียว 8 รส คัมภีร์ธาตุวิภังค์ พบยารสเดียว 9 รส ในตำราเภสัชกรรมไทย และพบยารสเดียว 10 รส ตำราเวชศึกษา พบรสรยาที่เป็นรสผสม จำนวนมากที่สุด จำนวน 18 รส พบรสรยาที่เป็นรสผสม 3 รส จำนวน 7 รส และพบรสรยาผสม 4 รส จำนวน 4 รส รสรยาผสมส่วนใหญ่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณแลมหพิกัต ยารสจัดพบเพียงแหล่งเดียว คือ ในตำราเวชศึกษาเท่านั้น

สรุป: ยาสมุนไพรมีทั้งยารสเดียว และรสผสม ในแต่ละคัมภีร์พบจำนวนที่แตกต่างกันออกไป ผลการศึกษานี้สามารถนำไปต่อยอดในการเรียนการสอนด้านเภสัชกรรมแผนไทย รวมไปถึงการทำเวชปฏิบัติของแพทย์แผนไทย การประยุกต์ใช้ในการปรุงยา และผลิตยาจากสมุนไพรรักษาโรค

คำสำคัญ: การแพทย์แผนไทย; รสรยาสมุนไพรรักษาโรค; คัมภีร์

บทนำ

ศาสตร์การแพทย์แผนไทยประกอบด้วย เวชกรรมแผนไทย เป็นการตรวจรักษาโรคด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย เภสัชกรรมแผนไทย เป็นการปรุงยา และผลิตยาสมุนไพรรักษาโรค หัตถเวชกรรมแผนไทย เป็นการบำบัดรักษาด้วยการนวด และการฝังเข็มแผนไทย เป็นศาสตร์การดูแลหญิงตั้งครรภ์ การทำคลอด การดูแลหญิงหลังคลอด รวมทั้งการดูแลทารกแรกเกิด¹ สำหรับเภสัชกรรมแผนไทย เป็นวิชาทางการแพทย์แผนไทย ทุกหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอน ด้านการแพทย์แผนไทย หรือการแพทย์แผนไทยประยุกต์ ในระดับปริญญาตรีต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักเภสัช 4 คือ เภสัชวัตถุ สรรพคุณเภสัช คณาเภสัช และเภสัชกรรมหลักสรรพคุณเภสัช หมายถึง สรรพคุณของเภสัชวัตถุทั้งพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุมาทำเป็นยา การแพทย์แผนไทยรู้สรรพคุณของสมุนไพรรักษาโรคโดยใช้รสรยาเป็นหลักในการพิจารณาว่าสมุนไพรรักษาโรคใด

สรรพคุณในการรักษาโรคอะไร

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรสรยาสมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหพิกัต เล่ม 2 และ เล่ม 3 ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (ต่อไปนี้จะเรียกว่า คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหพิกัต) ของทัพพะเทพ ทิพยเจริญธัมม² พบข้อมูลที่น่าสนใจว่ารสรยาสมุนไพรรักษาโรคใหญ่เป็นรสผสมตั้งแต่ 2 รส ขึ้นไปจนถึง 4 รส คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหพิกัต³ ถือเป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับเภสัชกรรมแผนไทยที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด และมีความสมบูรณ์ของเนื้อหา เนื่องจากเป็นคัมภีร์แพทย์ฉบับหลวงที่รัชกาลที่ 5 ได้ทรงดำริให้รวบรวม เรียบเรียง สอบทาน และสังคายนาขึ้นไว้ให้เป็นคุณแก่แผ่นดินไทยสืบมา และทางหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ก็ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ด้วยวิธีพิเศษ คือ การถ่ายภาพจากสมุดไทยดำ เส้นทรดาล และเส้นทอง เพื่อคงความเป็นเอกลักษณ์ และเนื้อหาอย่างคงเดิม เผยแพร่ให้ประชาชนได้

ศึกษา สภาการแพทย์แผนไทย ได้รับรองให้เป็นหนังสือที่ใช้ในการสอบความรู้การแพทย์แผนไทย และถูกใช้เป็นแหล่งอ้างอิง ในการเรียนการสอน การทำเวชปฏิบัติ และการประกอบวิชาชีพของแพทย์แผนไทย³ ขณะเดียวกันการแพทย์แผนไทยก็ใช้คัมภีร์ และหนังสืออีกหลายเล่มอ้างอิงเกี่ยวกับรสยาสมุนไพร ได้แก่ คัมภีร์วรัโยคสาร⁴ ตำราเวชศึกษาแพทย์ศาสตร์สังเขป เล่ม 1, 2, 3⁵ (ต่อไปนี้จะเรียกว่า ตำราเวชศึกษา) ตำราอายุรเวทศึกษา (วิชาแพทย์แผนโบราณ)⁶ (ต่อไปนี้จะเรียกว่า ตำราอายุรเวทศึกษา) และโดยเฉพาะตำราเภสัชกรรมไทย⁷ ของโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจ) ที่ใช้อ้างอิงในการเรียนการสอนเกี่ยวกับรสยามามากกว่า 40 ปี (พ.ศ.2525-2565) งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพื่อต่อยอดงานวิจัยจากวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์มหาวิทยาลัย คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ของนายแพทย์เทพทิพย์เจริญธัม เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์สมุนไพรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาทิกัด² มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบรสยาสมุนไพรในคัมภีร์การแพทย์แผนไทยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในภาพรวมเกี่ยวกับรสยาว่ามีทั้งหมดกี่รส แต่ละรสมีสรรพคุณเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรในแต่ละคัมภีร์หรือตำรา

การแพทย์แผนไทยเป็นภูมิปัญญาของชาติที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ให้คนรุ่นหลัง วิชาเภสัชกรรมแผนไทยเป็นรากฐานสำคัญขององค์ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร โดยเฉพาะองค์ความรู้เกี่ยวกับรสยาสมุนไพร ทั้งนี้เพราะรสยาสมุนไพรจะช่วยบ่งบอกถึงสรรพคุณของยาสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ว่ามีสรรพคุณรักษาโรคในกลุ่มใด เช่น รสขม ใช้แก้ไข้ หากมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรสยาได้ถูกต้อง จะช่วยให้เกิดการทบทวนปฏิบัติด้านการแพทย์แผนไทย และนำความรู้ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้ถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อวงการแพทย์แผนไทยทั้งในระดับสถานบันการศึกษา และภาพรวมในระดับชาติอีกด้วย

วัตถุประสงค์

ศึกษาวิเคราะห์ และเปรียบเทียบรสยาสมุนไพรในคัมภีร์การแพทย์แผนไทย เพื่อการหาข้อสรุปเกี่ยวกับรสยา และนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการทำเวชปฏิบัติด้านการแพทย์แผนไทย การปรุงยาสมุนไพร การจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับสมุนไพร และการศึกษาวิจัย

ขอบเขต

กรอบแนวคิดในการวิจัย: การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการศึกษาวิจัยจากเอกสารและแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) คือ 1. คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาทิกัด² 2. คัมภีร์ธาตุวิภังค์³ 3. คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์⁴ 4. คัมภีร์วรัโยคสาร⁴ 5. ตำราเวชศึกษา⁵ 6. ตำราอายุรเวทศึกษา⁶ 7. ตำราเภสัชกรรมไทย⁷

วิธีการศึกษา

1. การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) 7 แหล่ง โดยคัดเลือกจากคัมภีร์ และตำราทางการแพทย์แผนไทยที่มีข้อมูลเกี่ยวกับรสยา ประกอบด้วย 1. คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาทิกัด 2. คัมภีร์ธาตุวิภังค์ 3. คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ 4. คัมภีร์วรัโยคสาร 5. ตำราเวชศึกษา 6. ตำราอายุรเวทศึกษา 7. ตำราเภสัชกรรมไทย
2. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับรสยาจากคัมภีร์ และตำราทั้ง 7 แหล่ง ลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ Microsoft Office (word, excel) นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับคณะผู้วิจัยอ่านทบทวน ตรวจสอบความถูกต้อง ใช้สถิติเชิงพรรณนา เช่น การแจกแจงความถี่ การวัดค่ากลางของข้อมูล การวัดการกระจายของข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรสยาที่พบในคัมภีร์ และตำราต่าง ๆ
3. สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษา

1. คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาทิกัด:

ผลการวิเคราะห์รสยาสมุนไพรที่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาทิกัด พบว่า ในการบันทึกข้อมูลสมุนไพรส่วนมากไม่ได้ระบุรสยาไว้ สำหรับสมุนไพรที่มีการบันทึกเกี่ยวกับรสยาไว้สามารถแบ่งกลุ่มรสยา ได้ 4 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มรสยารสเดียว 2. กลุ่มรสยา 2 รส 3. กลุ่มรสยา 3 รส 4. กลุ่มรสยา 4 รส^{2,3} ดังนี้

1.1 กลุ่มรสยารสเดียว: มีทั้งสิ้น จำนวน 7 รส ได้แก่ รสหวาน รสร้อน รสขม รสเผ็ด รสฝาด รสเค็ม และรสเย็น รสที่พบมากที่สุด คือ รสหวาน ความถี่เท่ากับ 20 รองลงมา คือ รสร้อน ความถี่เท่ากับ 13 รสที่พบน้อยที่สุด มี 2 รส คือ รสเค็ม และรสเย็น ความถี่รสนละ 1 เท่ากัน

1.2 กลุ่มรสยา 2 รส: มีทั้งสิ้น จำนวน 16 รส รสที่พบมากที่สุด คือ รสเผ็ด-ร้อน ความถี่เท่ากับ 26 รองลงมา คือ รสขม-หวาน ความถี่เท่ากับ 8 รส และรสที่พบน้อยที่สุดมี 6 รส คือ รสขม-เย็น เผ็ด-จืด เผ็ด-เย็น ฝาด-ขม ฝาด-เย็น และ ร้อน-หวาน ความถี่รสนละ 1 เท่ากัน

1.3 กลุ่มยา 3 รส: มีทั้งสิ้น จำนวน 7 รส รสที่พบมากที่สุด คือ รสหวาน-ฝาด-เผ็ด ความถี่เท่ากับ 21 รองลงมา มี 2 รส คือ รสขม-ฝาด-เผ็ด และ รสหวาน-ร้อน-ฝาด ความถี่เท่ากับ 3 เท่ากัน และรสที่พบน้อยที่สุดมี 3 รส คือ รสเผ็ด-ร้อน-เค็ม เผ็ด-ร้อน-หวาน และหวาน-ฝาด-เย็น ความถี่รสนละ 1 เท่ากัน

1.4 กลุ่มยา 4 รส: มีทั้งสิ้น จำนวน 4 รส ได้แก่ รสขม-ฝาด-เผ็ด-เย็น รสเปรี้ยว-หวาน-จืด-เค็ม รสเผ็ด-ร้อน-ขม-ฝาด และรสฝาด-หวาน-เค็ม-เปรี้ยว ซึ่งทั้ง 4 รส มีจำนวนความถี่รสนละ 1 เท่ากัน

2. คัมภีร์ธาตุวิภังค์: กล่าวถึงรस्या 4 รส^๑ ได้แก่ 1. รสฝาด มีสรรพคุณ สำหรับสมานแผล ชิมซาบไปตามผิวเนื้อ และเส้นเอ็น ปิดธาตุ คุมธาตุ แก้กท้องร่วง แก้กบิด 2. รสเผ็ด มีสรรพคุณ สำหรับ ชิมซาบไปตามผิวเนื้อทุกเส้นขน ทำให้เนื้อชุ่ม บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย 3. รสเค็ม มีสรรพคุณ สำหรับชิมซาบไปในทุกเส้นเอ็น และกระดูกทั่ว สรรพพวงค์กาย แก้กโรคผิวหนังรักษาเนื้อมิให้เน่า 4. รสเปรี้ยว สำหรับ ชิมซาบไปในทุกเส้นเอ็นทั่วสรรพวงค์กาย

3. คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์: กล่าวถึงรस्या 8 รส^๑ ได้แก่ 1. รสขม ชิมซาบไปตามผิวหนัง 2. รสฝาด ชิมซาบไปตามผิวเนื้อ 3. รสเค็ม ชิมซาบไปตามเส้นเอ็น 4. รสเผ็ดร้อน ชิมซาบไปตามกระดูก 5. รสหวาน ชิมซาบไปตามลำไส้ใหญ่ 6. รสเปรี้ยว ชิมซาบไปตาม ลำไส้เล็ก 7. รสหอมเย็น ชิมซาบหัวใจ 8. รสมัน ชิมซาบที่ข้อต่อทั้งปวง

4. คัมภีร์วรัโยคสาร: กล่าวถึงยา 6 รส^๔ ได้แก่ 1. รสหวาน (มธุระ) ชอบกับตาให้เจริญอาหาร 2. รสเปรี้ยว (อัมพิระ) ทำให้เกิด ลม ดี เสลด ให้เจริญอาหาร บำรุงไฟธาตุ 3. รสเค็ม (ละวะณะ) เผา เษพะ (น้ำลาย) ให้เจริญไฟธาตุ 4. รสเผ็ด (ภฏุก) กระทำให้กำลังน้อย ระวังความเกียจคร้าน ระวังพิษ บำรุงไฟธาตุ กระทำให้อาหารรูก 5. รสขม (ติตติกะ) เจริญไฟธาตุ แก้อ่อนใน แก้กระหายน้ำ กระทำให้ มูตร คุณบุริสุทธี เจริญรสอาหาร 6. รสฝาด (กะสาวะ) เจริญไฟธาตุ แก้ก ระหายน้ำ ให้เจริญผิวกาย และผิวเนื้อโดยแบ่งกลุ่มรสต่าง ๆ ออก เป็น 3 กลุ่มคือ รสเผ็ด รสขม และรสฝาด ทั้งสามรสนี้ทำให้ลมกำเริบ รสเผ็ด รสเปรี้ยว และรสเค็ม ทั้งสามรสนี้ทำให้ดีกำเริบ รสหวาน รส เปรี้ยว และรสเค็ม ทั้งสามรสนี้ทำให้เสลดกำเริบ

5. ตำราอายุรเวทศึกษา: กล่าวถึงรस्या 6 รส หรือฉัฐรส^๖ ได้แก่ 1. รสหวาน (มธุรส) แก้กปิดตะและวาทะ เป็นยาระงับพิษและแก้ก พิษ แก้กระหายน้ำ กล่อมผิวหนัง 2. รสเปรี้ยว (อัมลรส) เป็นยาเจริญ อาหาร บำรุงเลี้ยงร่างกาย บำรุงและควบคุมวาทะให้กระทำหน้าที่ 3. รสเค็ม (ลวณะรส) ทำให้อยากอาหาร ทำให้เสมหะ น้ำลายออก มา ช่วยย่อยอาหาร แก้กปิดตะให้เป็นปกติ 4. รสขม (ติกตรส) ทำให้อยากอาหาร แก้กพิษในร่างกาย แก้กไข้ ขับพยาธิ ระวังโรคผิวหนัง 5. รสเผ็ด (ภฏุรส) ทำให้อยากอาหาร ทำให้อาหารรูด เป็นยาแก้ก เสมหะ 6. รสฝาด (กษายรส) ระวังการไหลซึมของน้ำต่าง ๆ ในร่างกาย ระวังความพิการของเสมหะ เลือด และปิดตะ ทำให้ฝีแตกโดยการดี

6. ตำราเวชศึกษา: กล่าวถึงรस्या 2 กลุ่ม ได้แก่ ยารส ประธาน 3 รส คือ 1. ยารสเย็น 2. ยารสร้อน และ 3. ยารสสุขุม และกล่าวถึงรस्या 9 รส^๕ ได้แก่ 1. รสฝาด สำหรับสมาน 2. รสหวาน สำหรับชิมซาบไปตามเนื้อ 3. รสเมาเบื่อ แก้กพิษ 4. รสขม แก้กทาง โลหิต 5. รสเผ็ดร้อน แก้กลม 6. รสมัน ชอบแก้กเส้นเอ็น 7. รสหอมเย็น ทำให้ชื่นใจ 8. รสเค็ม ชิมซาบไปตามผิวหนัง 9. รสเปรี้ยว กัดเสมหะ นอกจากยา 9 รสแล้วยังมี รสที่ 10 อีก คือ รสจืด มีสรรพคุณสำหรับ แก้กทางเสมหะ ช่วยขับปัสสาวะ

7. ตำราเภสัชกรรมไทย: กล่าวถึงยารสประธาน 3 รส คือ ยารสเย็น ยารสร้อน และ ยารสสุขุม และกล่าวถึงยา 9 รส คือ รสฝาด รสหวาน รสมัน รสเค็ม 4 รสนี้เป็นยาประจำธาตุดิน รสเปรี้ยว รสขม

รสเมาเบื่อ 3 รสนี้เป็นยาประจำธาตุน้ำ รสเผ็ดร้อน เป็นยาประจำธาตุ ลม กล่าวคือช่วยปรับสมดุลธาตุลม และรสหอมเย็น เป็นยาประจำ ธาตุไฟ กล่าวคือช่วยปรับสมดุลธาตุไฟ^๗ ได้แก่ 1. รสฝาด สรรพคุณมี ฤทธิ์สมาน เช่น สมานบาดแผลทั้งภายใน และภายนอก แผลสด แผล เปื่อย กัดเนื้อร้าย แก้กโรคบิด แก้กท้องร่วง แก้กอุจจาระธาตุพิการ 2. รส หวาน สรรพคุณมีฤทธิ์ชิมซาบไปตามเนื้อ เช่น ทำให้เนื้อในร่างกาย ชุ่มชื้น บำรุงกล้ามเนื้อ บำรุงหัวใจ เจริญอาหาร แก้อ่อนเพลีย บำรุง กำลัง แก้อ่อน แก้กเสมหะแห้ง แก้กหอบ 3. รสเมาเบื่อ สรรพคุณแก้กพิษ เช่น พิษดี พิษเสมหะ พิษโลหิต พิษไข้ พิษสัตว์กัดต่อย แก้กโรคทาง อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) แก้กพยาธิ ผื่นคัน 4. รสขม สรรพคุณแก้กในทาง โลหิตและดี แก้กกำเดา แก้กไข้ต่าง ๆ เช่น ไข้ตัวร้อน ไข้จับสั่น บำรุงน้ำดี เจริญอาหาร ช่วยย่อยอาหาร 5. รสเผ็ดร้อน สรรพคุณแก้กโรคลมจุก เสียด ขับลมจุกเสียด ขับลมให้หาย หรือเรอ บำรุงเตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ขับเหงื่อ ช่วยย่อยอาหาร 6. รสมัน สรรพคุณ มีฤทธิ์ชิมซาบไปตาม เส้นเอ็น แก้กเส้นเอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น แก้กปวดเมื่อย บำรุงไขข้อ บำรุงเยื่อกระดูก เป็นยาอายุวัฒนะ ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย 7. รส หอมเย็น สรรพคุณบำรุงหัวใจ ตับ ปอด บำรุงครรภ์ แก้อ่อนเพลีย ชูกำลัง แก้กระหายน้ำ ตับร้อน 8. รสเค็ม สรรพคุณ มีฤทธิ์ชิมซาบ ไปตามผิวหนัง แก้กโรคผิวหนัง โรคพรตีก ถ่ายชำระน้ำเหลือง ชำระ เมือก มันในลำไส้ ฟอกโลหิต แก้กเสมหะเหนียว 9. รสเปรี้ยว สรรพคุณ แก้กเสมหะพิการ เสมหะเหนียว แก้อ่อน แก้กท้องผูก ระบายอุจจาระ ฟอก โลหิต แก้กระหายน้ำ^๗

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบรस्याสมุนไพรรในคัมภีร์และ ตำรา สรุปได้ดังนี้

1. พบบรस्याประธาน 3 รส คือ รสร้อน รสเย็น และรสสุขุม ใน 2 แหล่งข้อมูล คือ ในตำราเวชศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย เท่านั้น ไม่พบใน คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัก คัมภีร์ ธาตุวิภังค์ คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ คัมภีร์วรัโยคสาร และตำราอายุรเวท ศึกษา

2. พบบรস্যารสเดียวในทุกแหล่งข้อมูล โดยพบบรস্যเดียว 4 รส ในคัมภีร์ธาตุวิภังค์ พบบรস্যเดียว 6 รส ในคัมภีร์วรัโยคสาร และ ตำราอายุรเวทศึกษา ซึ่งกล่าวไว้ตรงกันทั้ง 6 ตรงกัน พบบรস্যเดียว 7 รส ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัก พบบรস্যเดียว 8 รสคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ พบบรস্যเดียว 9 รส ในตำราเภสัชกรรม แพนไทย และพบบรস্যเดียว 10 รส ในตำราเวชศึกษา

3. พบบรस्याที่เป็นรสผสมในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัก จำนวนมากที่สุด จำนวน 16 รส พบบรสม 2 รส จำนวน 3 รส คือ รสเมาเบื่อ รสเผ็ดร้อน และรสหอมเย็น ในตำราเวชศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย พบบรสม 2 รส จำนวน 2 รส คือ รส เผ็ดร้อน และรสหอมเย็น ในคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ ไม่พบบรস্যผสม 2 รส ในคัมภีร์ธาตุวิภังค์ คัมภีร์วรัโยคสาร และตำราอายุรเวทศึกษา

4. พบบรस्याที่เป็นรสผสม 3 รส และ 4 รส เฉพาะใน คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัก เท่านั้น ไม่พบในคัมภีร์ ธาตุวิภังค์ คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ คัมภีร์วรัโยคสาร ตำราอายุรเวทศึกษา

ตำราเวชศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย

5. ผลการเปรียบเทียบรสรยาทั้งหมดพบว่า

5.1 มีรสรยาชนิดเดียวทั้งสิ้น จำนวน 10 รส คือ 1. รสฝาด 2. รสหวาน 3. รสมัน 4. รสเค็ม 5. รสเปรี้ยว 6. รสขม 7. รสจืด 8. รสเผ็ด 9. รสร้อน และ 10. รสเย็น

5.2 รสยาผสม 2 รส ทั้งสิ้นจำนวน 18 รส คือ 1. เมา-เปื้อน 2. หอม-เย็น 3. เผ็ด-ร้อน 4. เผ็ด-เย็น 5. เผ็ด-จืด 6. เผ็ด-ขม 7. ขม-หวาน 8. ขม-เย็น 9. ฝาด-เค็ม 10. ฝาด-หวาน 11. ฝาด-ขม 12. ฝาด-เย็น 13. ร้อน-เปรี้ยว 14. ร้อน-เผ็ด 15. ร้อน-ฝาด 16. ร้อน-หวาน 17. หวาน-มัน 18. หวาน-เย็น

5.3 รสยาผสม 3 รส ทั้งสิ้นจำนวน 7 รส คือ 1. รสหวาน - ฝาด - เผ็ด 2. รสขม - ฝาด - เผ็ด 3. รสหวาน - ร้อน - ฝาด 4. รสเผ็ด - หวาน - ขม 5. รสเผ็ด - ร้อน - เค็ม 6. รสเผ็ด - ร้อน - หวาน 7. รสหวาน - ฝาด - เย็น

5.4 รสยาผสม 4 รส ทั้งสิ้นจำนวน 4 รส คือ 1. รสขม-ฝาด-เผ็ด-เย็น 2. รสเปรี้ยว-หวาน-จืด-เค็ม 3. รสเผ็ด-ร้อน-ขม-ฝาด 4. รสฝาด-หวาน-เค็ม-เปรี้ยว

อภิปรายผล

เป็นการอภิปรายผลการศึกษาในภาพรวม เกี่ยวกับรสรยาสมุนไพรในคัมภีร์ และตำราทั้ง 7 แหล่งข้อมูลดังนี้ คือ 1. คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต³ 2. คัมภีร์ธาตุวิภังค์³ 3. คัมภีร์ธาตุวิภังค์³ 4. คัมภีร์วิโรจยาศาสตร์⁴ 5. ตำราเวชศึกษา⁵ 6. ตำราอายุรเวทศึกษา⁶ 7. ตำราเภสัชกรรมไทย⁷ ดังนี้

เกี่ยวกับยารสประธาน: ยารสประธาน 3 รส คือ รสร้อน รสเย็น และรสสุขุม มีกล่าวไว้ใน 2 แหล่ง คือ ตำราเวชศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทยเท่านั้น ไม่พบในแหล่งข้อมูลอื่น ดังนั้นเป็นไปได้ว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับยารสประธานเป็นการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในยุคก่อตั้งโรงพยาบาล เพราะตำราเวชศึกษา เขียนโดยพระยาพิศณุประสาทเวช อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนแพทยากรโรงพยาบาลที่เขียนขึ้นไว้เมื่อ ร.ศ. 1275 หรือ พ.ศ. 2451 และตำราเภสัชกรรมไทย⁷ ของโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจ) ก็ได้รวบรวมอ้างอิงมาอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ ยารสประธานใช้อธิบายถึงรสรวมของตำรับยาต่าง ๆ เมื่อมีการปรุงยาขึ้นหนึ่งตำรับ จะประกอบด้วยรสรยาหลายรสรวมกัน จึงมีการกำหนดรสประธานหรือรสรยาหลักขึ้นมาเพื่อใช้ในการอธิบายรสรยาหลักของตำรับ และเพื่อใช้เป็นแนวทางในการเลือกใช้ยาตำรับในการรักษาโรคตามรสประธานด้วย คือ ยารสร้อนแก้ทางวาโย (ธาตุลม) ยารสเย็นแก้ทางเตโช (ธาตุไฟ) และยารสสุขุมแก้ทางโลหิต (ธาตุน้ำ)⁵

เกี่ยวกับยารสเดี่ยว: ในตำราเวชศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย เดิมนิยมเรียกกลุ่มยารสเดี่ยวว่ายา 9 รส ได้แก่ รสฝาด รสหวาน รสมัน รสเค็ม รสเปรี้ยว รสขม รสเผ็ดร้อน รสเมาเปื้อน และในตำราเวชศึกษา ยังมีรสที่ 10 อีกคือ รสจืด⁵ แต่จะพบว่ารสรยา 9 รสดังกล่าว ที่เป็นยารสเดี่ยวจริง ๆ มีเพียง 6 รส

ส่วนอีก 3 รส ได้แก่ รสเผ็ดร้อน รสเมาเปื้อน และรสหอมเย็น เป็นยารสผสม² พบว่า มีรสรยาชนิดเดียวจำนวน 10 รสด้วยกัน ซึ่งทั้ง 10 รสนี้ สอดคล้องกับตำราเวชศึกษา ของ พระยาพิศณุประสาทเวช อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนแพทยากร โรงพยาบาลที่เขียนขึ้นไว้เมื่อ ร.ศ. 1275 ที่น่าสนใจคือ ยารสจืด ก็พบเพียงแหล่งเดียวเท่านั้นคือ ในตำราเวชศึกษา ของพระยาพิศณุประสาทเวช แสดงว่าการเพิ่มยารสจืดเข้ามาในสมัยนี้เอง

รสรยาเดี่ยว 6 รส คือ รสหวาน รสเปรี้ยว รสเค็ม รสเผ็ด รสขม และรสฝาด พบในคัมภีร์วิโรจยาศาสตร์⁴ และตำราอายุรเวทศึกษา⁶ ตรงกันทั้ง 6 รส ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทั้ง 2 แหล่งข้อมูลนี้มีที่มาขององค์ความรู้เดียวกันคือ ศาสตร์การแพทย์แบบอายุรเวทแบบอินเดีย^{4,6}

ส่วนรสรยา รสเดี่ยว 4 รส ในคัมภีร์ธาตุวิภังค์นั้น รสฝาด และรสเค็ม พบในทุกแหล่งข้อมูล รสเปรี้ยว ไม่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต และรสเผ็ด พบใน 4 แหล่งข้อมูล คือ คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต คัมภีร์ธาตุวิภังค์ คัมภีร์วิโรจยาศาสตร์ และตำราเวชศึกษา

ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต พบว่ามีการบันทึกเกี่ยวกับยารสเดี่ยว ไว้ทั้งสิ้น จำนวน 7 รส ได้แก่ 1. รสหวาน 2. รสร้อน 3. รสขม 4. รสเผ็ด 5. รสฝาด 6. รสเค็ม 7. รสเย็น รสรยาที่พบมากที่สุดคือ รสหวาน รองลงมาคือรสร้อน รสที่พบน้อยที่สุดมี 2 รส คือ รสเค็ม และรสเย็น ไม่พบรสเปรี้ยว รสเมาเปื้อน และรสจืด ในกลุ่มรสรยาชนิดเดียว แต่พบรสเปรี้ยว และรสจืด ในกลุ่มรสรยาผสม 2 รส 3 รส และ 4 รส การที่ไม่พบรสเปรี้ยว และรสจืดในกลุ่มยารสเดี่ยว แต่กลับพบในกลุ่มที่เป็นยา รสผสมนั้น แสดงให้เห็นถึงความมีอยู่จริงของรสเปรี้ยว และรสจืด

ในทฤษฎียารสยา 9 รส⁷ ได้รวมเอารสเผ็ดร้อนเข้าเป็นรสเดียวกัน แต่ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต แยกรสเผ็ด และรสร้อนออกจากกัน ไม่พบรสหอมเย็นในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต พบเพียงรสเย็น ซึ่งคำว่าหอม หมายถึง มีกลิ่นหอมไม่น่าจะหมายถึงรสรยา ดังนั้นรสหอมเย็นในที่นี้ก็อาจหมายถึงรสเย็นก็เป็นได้ รสเมาเปื้อนที่ไม่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัตซึ่งเป็นคัมภีร์ดั้งเดิม รสเมาเปื้อนอาจไม่ใช่รสตามความเข้าใจของคนทั่วไป แต่หมายถึง ฤทธิ์ของยาสมุนไพร ที่ทำให้รู้สึกมีเมา หรือ มีมึนงง อาการมึนเมาอันเป็นผลจากยาตั้งกล่าวจึงเรียกว่า รสเมาเปื้อน⁹

จากผลการวิจัยดังกล่าวอาจตั้งสมมติฐานได้ว่า ทฤษฎียารสเดี่ยว 9 รส นั้นเป็นการรวบรวมเรียบเรียงขึ้นมาใหม่ และยังคงปรากฏว่ามีรสที่ 10 เพิ่มขึ้นมาอีก 1 รส คือ รสจืด

การพบยารสบางรส ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต เช่น รสหวาน มีความถี่มากกว่ารสอื่น เพราะรสหวานเป็นรสที่ช่วยในการแต่งรสรยาให้รับประทานง่าย ซึ่งสอดคล้องกับทุกแหล่งข้อมูล ยกเว้นในคัมภีร์ธาตุวิภังค์ที่ไม่มีรสหวาน ส่วนรสที่มีความถี่รองลงมา คือ รสร้อน แสดงว่าในสมัยนั้นอาจมีการเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรคลมมาก เพราะรสร้อนมีสรรพคุณช่วยแก้ธาตุลมผิดปกติหรือช่วยขับลม

เกี่ยวกับรสนิยม 2 รส: ยารสผสม 2 รส พบมากที่สุดในคัมภีร์สรรพคุณ ลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต ถึง จำนวน 16 รส ในตำราเวชศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย พบรสผสม 2 รส จำนวน 3 รส คือ รสเมาเบื่อ รสเผ็ดร้อน และรสหอมเย็น ใน คัมภีร์ธาตุวิธานพบ รสนิยม 2 รส คือ รสเผ็ดร้อน และรสหอมเย็น ส่วนในคัมภีร์วรัโยคสาร และตำราอายุรเวทศึกษาไม่พบรสนิยมผสม

การพบรสผสม 2 รส จำนวนรสนิยมมากที่สุดในคัมภีร์สรรพคุณ ลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต แสดงให้เห็นว่า การรับรู้เกี่ยวกับรสนิยมสามารถรับรู้ 2 รส ได้ที่ตีที่สุด ในกลุ่มนี้พบรสเผ็ด-ร้อน มากที่สุด รองลงมา คือ รสขม-หวาน และรสที่พบน้อยที่สุดมี 6 รส คือ รสขม-เย็น รสเผ็ด-จืด รสเผ็ด-เย็น รสฝาด-ขม รสฝาด-เย็น และรสร้อน-หวาน ที่น่าสนใจในกลุ่มนี้ คือ มีรสนิยมที่ให้ความรู้สึกในทางขัดกัน อยู่ 2 รายการ คือ รสขม-หวาน และรสเผ็ด-เย็น ทั้งนี้ เพราะโดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่ารสหวานกับรสขมน่าจะเป็นรสที่ตรงข้ามกัน และรสเผ็ดน่าจะเป็นรสที่ให้ความรู้สึกร้อน ทำให้ไม่จึงอยู่คู่กับรสเย็นได้ ดังนั้นควรต้องแยกรสเผ็ด และรสร้อนออกจากกันเป็นยารสเดี่ยว เหมือนดังที่พบในคัมภีร์คัมภีร์สรรพคุณลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต และหากนำรสนิยมสองรสนิยมรวมกันเป็นยาผสม 2 รส ก็จะมีพบว่ามีทั้ง รสเผ็ดร้อน^{3,5,7,8} และรสเผ็ดเย็น³

การที่พบยารส เผ็ด-ร้อน ซึ่งมีสรรพคุณช่วยขับลม บำรุงธาตุ บรรเทาอาการท้องขึ้นอืดเฟ้อ และช่วยย่อยอาหาร แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นประชาชนอาจเจ็บป่วยด้วยโรคระบบทางเดินอาหารเป็นจำนวนมากจึงมีการนำสมุนไพรในกลุ่มนี้มาใช้มากที่สุด

เกี่ยวกับรสนิยมผสม 3 รส และ 4 รส: พบในคัมภีร์สรรพคุณ ลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัตเพียงแหล่งเดียว ซึ่งก็เป็นหลักฐานที่เพียงพอที่จะเชื่อได้ว่าศาสตร์การแพทย์แผนไทยมียารสผสมอยู่จำนวนมาก ทั้งนี้เพราะคัมภีร์สรรพคุณลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต เป็นคัมภีร์เก่าแก่ดั้งเดิมที่ผ่านการชำระโดยโบราณจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิมาแล้วในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 5³

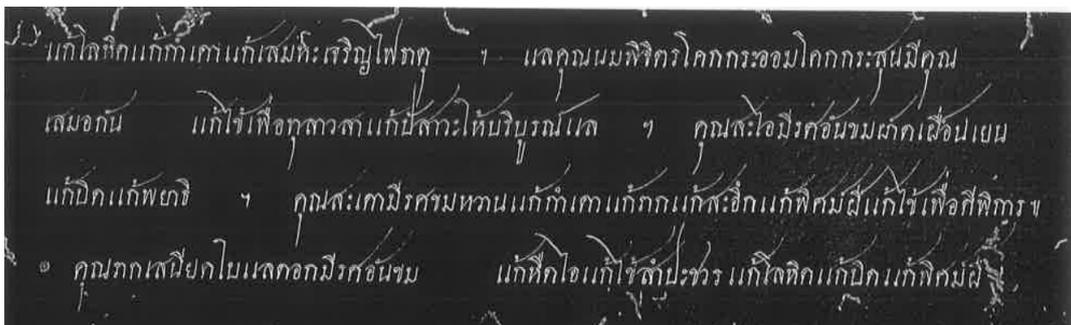
การที่พบรสนิยมผสม 3 รสนิยมมากถึง 7 รส นั้น แสดงให้เห็นว่าการรับรู้ของมนุษย์ในสมุนไพรได้ดีถึง 3 รส และอาจมีการบันทึกไว้ในคัมภีร์เล่มอื่น ๆ อีกก็เป็นได้ ซึ่งหากมีการศึกษาต่อยอดต่อไป

จะทำให้เราทราบว่ากลุ่มรสนิยมผสม 3 รสนิยม มีอยู่อีกจำนวนมากน้อยเพียงใด และมีสมุนไพรชนิดใดบ้างที่มีรสนิยมผสมถึง 3 รส

กลุ่มรสนิยมผสม 4 รส การบันทึกไว้ทั้งสิ้น จำนวน 4 รส ได้แก่ รสขม - ฝาด - เผื่อน - เย็น จำนวน 1 รายการ คือ สะเอด (คัมภีร์สรรพคุณยา กล่าวว่าคุณสะเอดมีรสขมฝาดเผื่อนเย็น แก้บิดและพยาธิ⁸) ดังภาพที่ 1 รสเปรี้ยว - หวาน - จืด - เค็ม จำนวน 1 รายการ คือ น้ำนมอูฐ รสเผ็ด - ร้อน - ขม - ฝาด จำนวน 1 รายการ คือ พลังกาสา และรสฝาด - หวาน - เค็ม - เปรี้ยว จำนวน 1 รายการ คือ น้ำนมม้า แสดงให้เห็นว่าการรับรู้รสของมนุษย์ในสมุนไพรมีได้ถึงสี่รส แต่พบสมุนไพรในกลุ่มนี้ได้จำนวนน้อย และแสดงให้เห็นถึงขีดจำกัดในการรับรู้รสของมนุษย์ได้ว่าสามารถรับรู้รสพร้อมกันได้ไม่เกิน 4 รส

จากการศึกษาวิเคราะห์รสนิยมในคัมภีร์สรรพคุณลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต จะพบว่าสมุนไพรส่วนใหญ่ไม่ได้ระบุรสนิยมไว้ มีการบันทึกเพียงแค่ชื่อของสมุนไพรเท่านั้น ซึ่งเป็นข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นได้ว่าคนในสมัยก่อน อาจมีความเข้าใจเกี่ยวกับยาสมุนไพรเป็นอย่างดี จึงไม่มีการระบุรสไว้ ก็สามารถทราบถึงรสและสรรพคุณของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ได้ หรือเมื่อมีการเขียนบอกรสนิยมไว้ในที่ใดที่หนึ่งแล้วก็ไม่จำเป็นต้องเขียนซ้ำอีก ตัวอย่างเช่น ชิง ซึ่งเป็นสมุนไพรที่พบมาก หรือมีความถี่สูงถึง 90 ครั้ง แต่มีการกล่าวถึงรสของชิงไว้เพียง 2 ครั้ง คือ ชิง รสเผ็ด และชิงสด รสเผ็ดร้อน¹⁰

การบันทึกเกี่ยวกับรสนิยมในคัมภีร์สรรพคุณลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต เป็นเขียนชื่อรสนิยมเรียงลำดับต่อเนื่องกันไป เช่น สะเอด รสขมฝาดเผื่อนเย็น³ (ดังภาพที่ 1) ซึ่งการเขียนแบบนี้ไม่ทราบว่าจะมีความหมาย หรือมีสำคัญอย่างไรหรือไม่ เช่น รสแรกอาจหมายถึงรสที่เป็นรสนิยม หรือรสที่เด่นกว่ารสอื่น ๆ ชื่อรสที่สอง สาม และสี่หมายถึง รสรองหรือรสที่รู้สึกได้ในภายหลังตามลำดับ หรืออาจเป็นเพียงการระบุรสของสมุนไพรชนิดหนึ่งว่ามีรสอะไรบ้างก็เป็นได้ ซึ่งทั้ง 2 ประเด็นนี้มีความแตกต่างกันอย่างน่าสนใจ หากมีการศึกษาต่อเนื่องอาจได้คำตอบ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแนวคิด และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรสนิยมสมุนไพรก็เป็นได้

ภาพที่ 1 แสดงรสนิยมผสม 4 รส ที่พบในคัมภีร์สรรพคุณลักษณะ สรรพคุณ แลมहाพิกัต
ที่มา: ทัพพะเทพ ทัพพะเจริญธัม ถ่ายภาพจากตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์รสรยาสมุนไพรรในคัมภีร์ และตำราทางการแพทย์แผนไทย พบรสรยาเดี่ยวในทุกแหล่งข้อมูล โดยพบรสรยาเดี่ยว 4 รส ในคัมภีร์ธาตุวิงศ์ พบรสรยาเดี่ยว 6 รส ใน คัมภีร์วโรคสาร และตำราอายุรเวทศึกษา พบรสรยาเดี่ยว 7 รส ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต พบรสรยาเดี่ยว 8 รส คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ พบรสรยาเดี่ยว 9 รส ในตำราเภสัชกรรมไทย และพบรสรยาเดี่ยว 10 รส ตำราเวทศึกษา พบรสรยาที่เป็นรสผสมในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต จำนวนมากที่สุด จำนวน 16 รส พบรสรยาผสม 2 รส จำนวน 3 รส ในตำราเวทศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย รสรยาผสม 2 รส จำนวน 2 รส ในคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ ไม่พบรสรยาผสม 2 รส ในคัมภีร์ธาตุวิงศ์ คัมภีร์วโรคสาร และตำราอายุรเวทศึกษา พบรสรยาที่เป็นรสผสม 3 รส และ 4 รส เฉพาะในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต เท่านั้น ไม่พบรสรยาผสม 2 รส ในคัมภีร์ธาตุวิงศ์ คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ คัมภีร์วโรคสาร ตำราอายุรเวทศึกษา ตำราเวทศึกษา และตำราเภสัชกรรมไทย ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต การบันทึกเกี่ยวกับสมุนไพรรส่วนใหญ่ักไม่มีการระบุรสรของยาสมุนไพรรเอาไว้

ข้อเสนอแนะ

1. งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ทำให้เห็นรูปแบบ และแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ หรือตำราแพทย์แผนโบราณ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้สนใจงานวิจัยด้านนี้สามารถนำไปต่อยอดงานวิจัยของตนเองได้
2. ผลการศึกษาวิจัยนี้สามารถนำไปอ้างอิง หรือประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน การปรุงยา และผลิตยาจากสมุนไพรร การจ่ายยา และการทำเวชปฏิบัติด้านการแพทย์แผนไทยได้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะ

แพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดลที่ให้การสนับสนุนงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

1. โรงเรียนอายุรเวทธำรง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. การแพทย์แผนไทยในคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. กรุงเทพมหานคร: ศุภนิชการพิมพ์; 2552.
2. ทัพทเทพ ทิพยเจริญธัม และคณะ. การศึกษาวิเคราะห์สมุนไพรรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต. การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 11 ประจำปี 2559. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีปทุม; P. 1448-58.
3. ทอสมุดแห่งชาติ. ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2, 3. กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน); 2542.
4. แพทยศาสตร์สงคราะห์ เล่ม 2 คัมภีร์วโรคสาร. พระนคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง จงเจริญ; 2505.
5. พิศณุประสาทรเวช, พระยา. เวทศึกษา แพทยศาสตร์สังเขป เล่ม 1, 2, 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย; ร.ศ. 127.
6. ขุนนิเทศสุขกิจ [นิเทศ (ถมรัตน์) พุ่มชูศรี]. อายุรเวทศึกษา (วิชาแพทย์แผนโบราณ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พร้อมจักรการพิมพ์; 2516.
7. มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิมฯ โรงเรียนอายุรเวท (ชีวโกมารภักจ). ตำราเภสัชกรรมไทย. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เนศ พริ้นตริง เซ็นเตอร์; 2548.
8. มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิมฯ และโรงเรียนอายุรเวทธำรง. ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงคราะห์ ฉบับอนุรักษ์) เล่มที่ 1. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร: ศุภนิชการพิมพ์; 2550.
9. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน; 2556.
10. ทัพทเทพ ทิพยเจริญธัม. การศึกษาวิเคราะห์สมุนไพรร ในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต. วิทยานิพนธ์หลักสูตรการแพทย์แผนไทยประยุกต์มหาบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลมหาวิทยาลัยมหิดล; 2560.